

Çevreci hareketin siyasallaşma süreci

Giriş

Bu çalışmada, çevrecilik düşüncesinin oluşumu, toplumsallaşması ve son aşamada siyasal bir harekete dönüşmesi süreci ele alınmaktadır. Bu sürecin incelenmesine ek olarak çevreci oluşumların toplumun

günlük hayatıyla ilgili politikaları ya da bu yöndeki görüşlerine yer verilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde çevreci hareketin doğuşu ve gelişme seyrinin bir panoraması çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin en belirgin ismi Ernst Heackle dikkatleri çekmektedir. Bir biyolog olan Heackle 1860'larda *Ekoloji* bilimini (Yerleşme Bilimi) kurmuştur. Heackle'la başlayıp yirminci yüzyılın ortalarına kadar süregelen gelişmeler (hızlı sanayileşme ve çevre kirliliği, toplumsal tepkiler ve en son 68 olayları) çevreci hareketlerin gelişmesi bakımından önemli tarihi kesitleri oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ise çevreci hareketlerin siyasallaşma sürecine değinilmektedir. Bu süreci hızlandıran ve ona en önemli katkıyı sağlayan aksiyon/aksiyonların başında, 68 olaylarıyla başlayan yoğun hak arama mücadeleleri yer almaktadır. Çevreci hareketlerin siyasal oluşuma dönüşmesi (partileşmesi ve siyasal sistem içerisinde yer alması) ise daha çok 1980 sonralarına rastlamaktadır.

Yine ikinci bölümde çevrecilerin, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik alanlarla ilgili görüşleri, hareketin bütün renkleri dikkate alınarak sunulmaktadır. Çevrecilerin üretim ve tüketim, teknolojik gelişmeler, sanayileşme, yönetim, silahlanma, enerji, toplumsal kültür ve zihinsel dönüşüm gibi, toplum hayatıyla yakından ilgili bir dizi görüşleri ele alınarak ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma, literatür taraması yapılması ve bu tarama sonucu elde edilen bilgilerin karşılaştırmalı bir yaklaşım içerisinde analiz edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ana tezini, "çevreci hareketin ancak toplumla bütünleşmesi halinde başarılı olabileceği" görüşü oluşturmaktadır. İndirgemeci bir yaklaşım paralelinde çevreciliği, hayatın herhangi bir boyutu gibi ele almanın, çevreci hareketin toplumsallaşmasının ve yaygın bir başarı kazanmasının önünde yavaşlatıcı bir rol oynayacağı iddi edilmiştir.

I. Çevreci hareketin Doğuşu ve Gelişim Süreci

A. Çevreci Hareketin Doğuşu ve Tarihsel Seyri

Ekolojik düşünce gücünü, geçmişteki çevresel hatalardan ve mevcut çevresel kararların mutemel sonuçları konusunda artan bilgilenmeden almaktadır.¹

Çevreci hareketlerin ortaya çıkış sürecini üç aşamalı bir yaklaşımla ele almak gerekmektedir: Birinci aşamayı *bilimsel çevrecilik hareketi* oluşturmaktadır. Bu dönemin en önemli ismi Ernst Heackle'dır. Biyolog olan Heackle 1876 yılında *Ekoloji* bilimini kurmuştur. Ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. İkinci aşamada çevreci hareketin 68 olaylarıyla birlikte *toplumsal bir hareket* olarak ortaya çıkışı yer almaktadır. Son aşamada ise 1979'lerde başlayarak siyasal bir oluşuma dönüşen ve yeşiller hareketinin başı çektiği çevreci hareket bulunmaktadır.

Çevreci hareketler, dengesiz nüfus artışı, hava ve su kirliliği, canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanların ve toprağın bozulması, dünya kaynaklarının dengesiz dağılımı gibi, dünyanın, dolayısıyla toplumların karşı karşıya kaldığı sorunlara bir tepki olarak doğmuşlardır.

Çevreci hareketin, bir toplumsal akım olarak dayandığı ilk temel, kimilerine göre 68 olaylardır. 68 Mayıs'ının materyalist politika kuramlarının önceki oluşumları (Troçkizm ve Maoizm) ile mevcut kurum ve yöneticilere karşı olan *stiasyonist*² akımın canlandığı yıkıcı ve özgürlükçü hareketi birleştirdiği iddia edilmektedir.³

Bu paralelde oluşan ilk grupların örgütlenmesi tam anlamıyla sanayi çağının doğuşuyla çakışır. 1854 yılına doğru ABD'de ilk doğa korumacı birlik olan bugünkü Ulusal Doğayı Koruma Enstitüsü kurulmuştur.⁴

B. Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci

1870'lerde bilimsel, 1940'larda tepkisel olarak ortaya çıkan çevreci kıpırdanmalar, 68 olayları ile birlikte ve sonrasında özgürleşme hareketinin bir boyutunu temsilen siyasal süreç içerisinde yer almaya başlamıştır.

Toplumların kendi içinde ve birbirleri arasında var olan sosyo-ekonomik, toplumsal, fiziksel vb. dengesizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan çevreciler, ideolojik alanda ikili bir görünüm sunmaktadır⁵: Bir yandan

1 Lynton Keith Caldwell, Envin: A Challenge for Modern Sdciety, The Natural History Press, New York, 1970, s.21

2 Stiasyonist:Durumsalci kavramını karşilamaktadır. Bu yaklaşıma göre, her durum için geçerli olan bir uygulamanın mümkün olmadığı iddia edilmektedir. Durumsalcılara göre her her ayrı ortamda farklı faktörler ve şartlat rol oynar.

3 Dominique Simonnet, Çevrecilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.92

4 Simonnet, s.99

5 Simonnet, ss.9-10

otonom ve politik bir unsur olarak çevreci hareket. Öte yandan toplumu başka bir gerçeklik içinde ele almaya çalışan sosyal bir hareket. Sosyal bir hareket olarak, bireyi *ekonomik insanın* ötesine taşımayı, daha fazlaya sahip olma yerine daha iyi olmayı, büyümenin karşısında sosyal bir ilerlemeyi önermektedir. Sadece üretim araçlarının mülkiyetini değil, onun doğasını ve gelişmesini de sorgulamaktadırlar.

Çevreci hareketin politik söylemi “insanların sömürülmesi sona erdirilmeden, çevrenin sömürülmesi sona erdirilemez” şeklindedir.⁶ Çevreciler, “İyi çevre” kavramının, en az, özgürlük, refah, güvenlik ve mutluluk gibi kamu politikalarının birçok alanında varolan kavramları kadar gerçek olduğunu iddia etmektedirler.⁷

Doğu ile Batı arasındaki politik gerginlikler zamanla yerini, Kuzey’le Güney arasındaki ekonomi-çevre gerginliğine bırakmıştır. Bu gerginliğin konuları arasında Üçüncü Dünya’nın borçlarının azaltılması, gelişmiş Kuzey’in pazarlarına girebilme ve çevre koruma maliyetlerinin, zenginlerle fakirler arasında dağıtılması sorunu yer almaktadır.⁸ Lester Brown ve arkadaşlarına göre, yaşanılabilir bir dünya için mücadele, ekonomik güçlerin yoğunlaşmasının üstesinden gelmek üzeredir. Bu mücadelede, insanların evrensel siyasal bağımsızlığını, haklarını ve saygınlığını korumak için kavgaya verildiği ve bunlardan birinin inkar edilmesi halinde, mücadelenin ister istemez başarısızlığa uğrayacağı varsayılmaktadır.⁹

Çevreci hareketin siyasallaşması ya da partileşmesi, sürekli olarak gruplar arasında tartışma konusu olmuştur. Radikal kanatta yer alan ve çevreci oluşum içerisindeki en önemli gruplardan birini eko-anarşistler oluşturmaktadır. Eko-anarşistler, parti politikasının doğal kötülüklerine ve herhangi bir geniş örgütün üyesi olmanın gerektirdiği uzlaşmalardan dolayı partileşmeye karşıdır. Oysa ABD’deki yeşil hareketin önde gelenlerinden Theodore Roszak, yeşil hareket için şu ifadeye yer kullanmaktadır¹⁰: “Tek başına hiçbir ideolojik formülasyon hem bu kadar zengin bir çeşitlilik taşıyan deneyim ve duyguyu yakalayıp hem de herkesin bağımsızlığını ve kendine özgü niteliğini koruyamaz”. Yani bir kısım çevrecinin iddia ettiği gibi yeşil hareket, kültürel tekleşmeyi gerekli kılmamaktadır. Hatta çeşitlilik yeşil hareketin önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir.

Amerikalı eko-anarşist Murray Bookchin, varolan otoritelere meydan okumak yerine sadece onların işlerini daha iyi yapmalarına yardımcı olan çevrecileri şiddetle eleştirmektedir. Ona göre çevreciler işlemeyen bir sis-

6 Jonathan Porritt, Yeşil Politika, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1989, s.217

7 Caldwell, s.21

8 Lester R. Brown, Christopher Flavin and Sandra Postel, Saving The Planet, W.W. Norton and Company, New York, 1991, s.174

9 Brown, Flavin and Postel, s.166

10 Porritt, s.23

temi işler kılmaya çalışarak sorunu daha da ağırlaştırmaktadırlar. Oysa hem liberal ve hem de Marxçı kuramlar, doğal dünyayı yağmalamanın ideolojik temellerini hazırlamışlardır.¹¹

Arne Naes'in kavramsallaştırdığı "Shallow Environmentalism" (Sığ Çevrecilik) akımı, kirlenme ve kaynak tüketimi gibi çevreyi istismar edici birtakım faaliyetlerin önlenmesini gerekli görürken, insan-merkezli (antropocentric) şehirci-endüstriyel sosyal paradigmayla (urban-industrial social paradigm) ilgili olarak herhangi bir değişiklik öngörmemektedir. Diğer taraftan yine Naes'in "Deep Ecology" (Derin Ekoloji) olarak adlandırdığı yaklaşımın temelinde, bir felsefi ve dini temeli gerekli kılacak şekilde, varlıklar arasında ekolojik bütünlüğü yeniden kavratma çabası yer almaktadır.¹² *Sığ Çevreciler* kirlenmeyi azaltmak için, teknik gelişmeye bel bağlamayı daha fazla önemserler ve temel sorunlara inmezler. Oysa *Derin Ekoloji*, bütünsel bir görüş ileri sürmektedir. Temel varsayımı, toplumların yaşam felsefelerini ve günlük yaşamla ilgili kararları kapsamaktadır.¹³

Çevreci hareketin sosyalist kanadında yer alan Thomas Ebermen ve Rainer Trampert, hareketin siyasal tavrını şöyle ifade etmektedirler:¹⁴ "Bir taraftan kapitalist tasarruf ve sefalet politikasına karşı yürütülen toplumsal mücadelelere dürüst, taktiksel olmayan bir katılımı mümkün kılmaya çalışırken, diğer taraftan toplumları, kapitalizmin oluşturduğu ve yeniden üretimi için gerekli olan ihtiyaçlar sisteminin eleştirisiz savunucuları haline de getirmeyen bir siyasal tavrıdır. İnsanda, bu tür dayatmalara karşı isyan edebilecek saikleri ve motifleri arıyoruz."

Şu ana kadar yapılan analizlerden yola çıkarak, çevreci hareketleri, kaynakları ve eğilimleri bakımından üç gruba ayırmak mümkündür:¹⁵

1) Birinci grubu, ekonomik bireyciliğe ve faydacı materyalist değerlere birçok açıdan karşı çıkan ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin mirasçıları olan doğa korumacılar ya da gelenekçiler oluşturmaktadır. Endüstriyalizme karşı değildiler. Ancak endüstriyalizmin sürecinde, toplumun yok olması muhtemel iyi taraflarını yasa yoluyla baskı yaparak koruma eğilimindedirler. Yeşil olarak kabul edilmemektedirler.

2) İkinci grupta, Kropotkin, Thoreau ve Godwin'in anarşist idealleriyle tanımlanan geleneğin mirasçıları olan radikal liberter çevreciler yer almaktadır. Çağdaş endüstriyalizmin bürokratik ve hiyerarşik baskılarından kaçmak için kendine yeterli, küçük topluluklardan yanadırlar. Kişisel özerklik öncelikli hakka sahiptir ve bugünkü endüstriyel sisteme karşıdırlar. Mevcut krizin, bir teknolojinin diğerinin yerini almasıyla çözülebileceği görüşü-

11 Murray Bookchin, *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi*, Çev.Rahmi G. Ögdül, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 1996, s.100

12 İbrahim Uslu, *Çevre Sorunları, İnsan Yayınları*, İstanbul, 1995, ss.118-119

13 Günseli Tamkoç (Ed.), *Derin Ekoloji*, Ege Yayınları, İzmir, 1994, s.13

14 Tanıl Bora (Ed.), *Yeşiller ve Sosyalizm, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1988, s.177

15 Porritt, ss.19-20

şüne inanmamaktadırlar ve geniş çaplı bir toplumsal dönüşüm peşinden koşarlar. Genellikle yeşildirler.

Radikal çevreciler, akıldan değil (rasyonel olmayan), doğal dünyayla daha sıkı etkileşim içerisinde olan kalpten kaynaklanan (metafizik boyutlu) bir ekolojik bilinçliliğin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.¹⁶ Çevreci hareket tarihçisi olan Stephen Fox, çevreci hareketin fikir kurucuları arasında, Thomas Jefferson, Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Mark Twain, Robert Frost ve Lewis Mumford gibi anti-modernist düşünürleri saymaktadır.¹⁷

Radikal çevrecilerin dört temel özelliği şöyledir:¹⁸

-Karşılaşılan sorunlarla ilgili olarak doğrudan tepkicidirler. Sorun nereden kaynaklanıyorsa, o kurumun üzerine giderler. Eylemlerinde sabotaj uygulayabilir ve kanunların dışına çıkabilirler. Onları, diğer çevreci hareketten ayıran en önemli özellik, sorunu ortaya çıkaran sürecin araçlarına karşı sabotaj uygulamaları yönünde ortaya koydukları istekliliktir.

-Radikal çevrecilerin protesto ve eylemlerinin birinci amacını, ekolojik çeşitlilik olarak da tanımlanan biyolojik çeşitliliğin korunması oluşturmaktadır.

-Kuralcı bir hiyerarşik yapılanmadan bağımsızdırlar. Genellikle küçük gruplar halinde bulunurlar ve kendi alanlarının sorunlarına karşı eyleme geçerler.

-Yaşadıkları toplumların düşük sosyal statülerinde yer alırlar ve bunu bilinçli olarak yaparlar. Çevre üzerinde en düşük etkiye sahip bir yaşam biçimini seçerler.

Bu dört özelliğe, protestolarının başarıya ulaşacağı yönünde genellikle çok az umutlu olduklarını da eklemek gerek.

3) Hiçbir özel geleneğin mirasçısı olmayan reformistler ise üçüncü grup çevrecileri oluşturmaktadır. Hakim paradigmaya karşı olmayan reformistler genellikle merkezcidirler. Orta sınıf kaygı ve çıkarlarına sahip olma eğilimindedirler ve çoğunlukla İşçi Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti sıralarında yer alırlar. Yeşil olarak adlandırılmaktan uzaktırlar.

Gürsel de çevreci hareketi, Alman yeşillerinden hareketle iki kategoriye ayırmaktadır.¹⁹ Gerçekçi (Realos) çevreciler olarak tanımlanan ilk gruptakiler, mevcut politik araçları kullanmaktan ve gerekli ittifakları oluşturmaktan yanadırlar. İkinci grup çevrecileri oluşturan Hayalciler (Fundis) ise varolan politik araçların reddi temelinde yükselen ve sürekli muhalefete dayalı bir politikayı öngörmektedirler.

16 Rik Scarce, Eco-Warriors, The Noble Press, Inc., Chicago, 1990, s.31

17 Scarce, s.12

18 Scarce, ss.4-6

19 Deniz Gürsel, Gelenekselci Çevrecilikten Gelenekselci Liberalizme, Vadi Yayınları, İstanbul, 1995, s.159

II. Çevreci Hareketlerin Temel Manifestoları

A. Ekonomi Politikaları

Lewis Mumford, güç ve zenginliğin, ancak yoksulluk ve zayıflığın genişlemesiyle elde edilebileceğini ifade etmektedir.²⁰ Çevreci paradigma da, gelişmiş ülkelerin zenginlik kaynağını, diğer ülke kaynaklarının sömürülmesinde ve o ülke insanların yoksullaştırılmasında görmüşlerdir.

Çevrecilerin ortaya koydukları ekonomi politikalarını ve varolan sisteme eleştirilerini iki boyutta ele almak gerekmektedir. Eleştirilerden ilki, üretim-tüketim ilişkilerini kapsarken, diğeri de daha çok teknolojinin doğası ve işleyiş biçimine yönelmektedir.

a) Üretim ve Tüketim Politikaları

Çevreciler, genel olarak, üretim ve tüketimde asgari düşük-yeter seviyeyi öngörmektedirler. Talep ve ürün miktarında bir artışın eşlik ettiği yüksek üretkenlik ekolojik felaket anlamına gelir. Kapitalizmin hayatta kalabilmesi ancak sürekli gelişmesiyle mümkündür. Bu ise yaşam-destek sistemlerinin ivmeli bir şekilde daralması anlamına gelmektedir.²¹ Buna karşılık sürdürülebilir bir yaşamın sağlanabilmesinin ise ancak, sabit ivmeli bir ekonomiyle mümkün olabileceği iddia edilmektedir. Sabit ivmeli bir ekonomi, toplam nüfus ve toplam fiziki kaynaklar stokunun belli bir seviyede sabit tutulduğu ekonomik yapı olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir ekonomik oluşum içerisinde, doğum ve ölüm oranları ile üretim ve tüketim oranları mümkün olabilecek en düşük seviyede ve eşit olacaktır.²² Bu görüşe göre ekonomi, sabit ivmeli ekosistemin bir alt sistemi olmalıdır. Üretimde kitlesellik değil, nitelik ve estetik önem kazanmaktadır.²³ Mumford'a göre israfvari tüketim ve amaçsız ticari ilişkilerin hacmi hergün genişlemektedir. Oysa mekanizasyonun anlamını, onunla bütünleşmeyi ve verimliliği değerli kılmak için, tüketim yapılarında karşılıklı bir dengeyi kurmak gerekmektedir.²⁴ Bu dengenin kurulması ise ancak mevcut 'türetim' zincirinin bir şekilde (özellikle içsel ve soyo-kültürel zenginliklerin geliştirilmesi yoluyla) kınılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu tür bir girişimde, toplumsal katılım ve karşılıklı dayanışma (hem bireyler ve hem de toplumlar arasında) büyük önem taşımaktadır.²⁵

20 Lewis Mumford, *The Condition of Man*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1944, s.164

21 Porritt, s.210

22 Zdravko Mliner and Henry Teure (Ed.), *The Social Ecology of Change*, SAGE Publications Inc., California, 1978, s.174

23 Bookchin, s.108

24 Lewis Mumford, *Technics and Civilization*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1936, ss.396-397

25 İsmail Ceritli, "Globalleşme Sürecinde Artan Çevre Sorunları ve Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar", *Ekoloji Çevre ve Sosyal Bilimler Dergisi*, V.1, Sayı.1-2, Mart/Eylül'1996, ss.87-88

Zaman, enerji ve paranın soyutlanması, modern insana diğer soyutlama sistemlerinden daha gerçekçi gelmektedir. Modern insan, bu soyutlamalardan hareketle, kantiteye dayalı bir ideal hayat tipi çıkarsamaya çalışmaktadır: Daha fazla enerji, daha yüksek hız, daha fazla hareketlilik ve daha fazla zaman.²⁶ Buna karşılık, maksimum tüketim, her zaman maksimum yaşamsal etkinlik anlamına gelmemektedir.²⁷

Belli bir optimum boyuttan sonra, ölçeğin daha fazla büyümesinden sağlanacak fazla bir avantajın olmadığı ve bundan sonrasının ekonomi dışı ölçekler olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁸ Mumford'a göre rasyonel bir alternatif toplum, yeni bir kültürün temelleri üzerinde yükselecektir: İnsan şahsiyetinin önceliği, güç ve kazanç ekonomisinin yerini hayata dair değerlerin alması, mümkün olan en iyi yaşam ortamını elde edebilmek için toplumun bir bütün halinde yeniden örgütlenmesi.²⁹

Thoreau, ancak sade bir yaşamın anlamlı bir muhtevaya sahip olabileceğine inandığı ve bu uğurda mücadele verdiği için, çevreci hareketin önemli esin kaynaklarından birini temsil etmektedir. Ona göre para çoğaldıkça (maddi birikimle birlikte) erdem azalır. Çünkü para, insanla amaçladıklarının arasına girer ve sonra da o kişi için onları ele geçirir. Para, kişinin cevaplamak zorunda kalabileceği bir yığın soruyu bir kenara iterek gereksiz ve yeni bir soruyu kişiye dayatır: Nasıl harcamalı ? Böylelikle kişinin üzerinde durduğu ahlaki düzlem kayıp gider.³⁰ O, gerçek insanların non-comformist olması gerektiğini ileri sürmekte ve bunu "Sadelik, sadelik ve sadelik !" şeklinde sloganlaştırmaktadır.³¹

Nüfus sorunu, çevrecilerin ve çevrebilimcilerin önemle üzerinde durdukları konulardan birini oluşturmaktadır. Onlara göre, fazla nüfusun sadece Üçüncü Dünya'nın hatası ve meselesi olduğu büyük bir yalandan ibarettir. Gelişmiş dünyanın yaşam standardını tanımlayan günlük tüketim fazlalığı ve savurgan kaynak kullanımı, bu yalanı daha da açık bir hale getirmektedir. Örneğin UK'da (United Kingdom-Birleşik Krallık'ta) yaşayan bir kişi, Üçüncü Dünya'da yaşayan bir kişinin üç katı yiyecek tüketmektedir. Bu oran, katı yakıt ve endüstriyel ürün tüketiminde kırk katına çıkmaktadır.³² Bu verilerden hareketle ve analitik bir çözümlemeyle şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Gerçekte gelişmiş ülkeler, sayısal olarak ifade edilenden çok daha yüksek bir nüfusa sahiptir. Yani ülkelerin nüfusları nicelik ve nitelik olarak iki kategoride değerlendirilirse, nicelik olarak

26 Mumford, The Condition of Man, s.264

27 Mumford, Technics and Civilization, s.399

28 Porritt, s.92

29 Lewis Mumford, Values for Survival, Harcourt, Brace and Company, New York, 1946, s.195

30 H.David Thoreau ve Mohandas K. Gandhi, Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş, Çev.C.Hakan Arslan ve Fatma Ünsal, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.58

31 Thoreau ve Gandhi, s.10

32 Porritt, s.37

Üçüncü Dünya'nın nüfusu yüksek iken, nitelik olarak (çevresel tahripde ağırlıklı olarak nitelik rol oynamaktadır) gelişmiş ülkelerin nüfusu daha fazladır. Başka bir ifadeyle, gelişmiş ülkelerde aşırı bir nüfus ve hızlı bir nüfus artışı sözkonusu olmaktadır.

Çevrecilerin şiddetli eleştiriler getirdikleri bir diğer konuyu da, iktisatçıların ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak ileri sürdükleri görüşler oluşturmaktadır. Neo-klasikler olsun, Marksist, Keynesçi ya da post-Keynesçi olsun, geleneksel iktisatçılarda ekolojik bir bakış açısının eksikliğinin sözkonusu olduğu iddia edilmektedir. İktisatçıların ekonomiyi, içine gömülü bulunduğu ekolojik dokudan kopardığı ve onu basit ve gerçekçi olmayan teorik modellere bakarak tanımlamak eğiliminde oldukları ifade edilmektedir.³³

Sosyalist çevrecilere göre, insanlığın hayatının doğal temellerinin hali hazırdaki tahribi, kapitalist üretim tarzının içsel yasalarıyla ilişkilidir. Bu da kapitalist büyüme ve rekabetin gereklerinden kaynaklanmaktadır.³⁴ Onlara göre, toplumsal zenginliğin saptanmasında, salt üretkenlik ve ürünlerin adil dağılımı yegane ölçü değildir. İnsanın doğadan haz alma yeteneği, insanlar arasında rekabetten arınmış ilişkilerin dayanağı olan yaratıcı, sağlıklı ve hiyerarşik olmayan bir çalışma hayatı, toplumsal zenginliğin belirleyici özelliklerini oluşturmaktadır.³⁵

Üretim ve tüketim ilişkileri içinde yer alan güçlü çevresel politikalar, herhangi bir örgüte şu avantajları sağlayabilir:³⁶

- Giderek daha da sıkılaşan çevre yasalarına cevap verebilme kabiliyeti,
- Tüketici beklentilerinin karşılanması,
- Maliyet ve sorumlulukların sınırlanması,
- Artan işçi morali ve sadakati.

b) Teknolojik Gelişme ve Sanayileşme Politikaları

Çevrecilere göre, kriz, kapitalist sistemin olduğu kadar büyüme ekonomisinin de -sosyalist dahi olsa- bunalımıdır. Çevrecilerin mevcut ekonomik modele yönelttikleri eleştiri her şeyden önce sanayii üretiminin sürekli artışından kaynaklanan olumsuzluklar üzerine oturmaktadır.³⁷

Capra'ya göre suni olarak yaratılan ve artan ürün için gerekli aşırı enerji tüketimi nükleer enerjiyle karşılanır, siyasal kavrayıştan yoksunluk daha çok silah ve bomba imal etmekle telafi edilir, doğal çevrenin kirlenmesiye, hemen ardından henüz bilinmeyen yollardan çevreyi etkileyecek özel

33 Fritjof Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s.443

34 Bora, ss.169-170; Simonnet, s.26

35 Bora, s.201

36 Marian K. Prokop, Managin to be Green, Pfeiffer and Company, USA, 1993, s.16

37 Simonnet, s.26

teknolojiler geliştirmek suretiyle önlenmeye çalışılır olmuştur. Her soruna teknolojik çözümler aranmakla, gerçekte sorunlar, sadece topyekün ekosistem içinde yer değiştirmektedir. Çoğu kez de bulunulan “çözümün” yan etkileri esas sorundan daha zararlı hale getirilmektedir.³⁸

Çevrecilerin, görüşlerinden önemli ölçüde yararlandıkları düşünürlerden olan Theodor Roszak, sanayileşme sonrası teknolojik gelişmelerin, insanı doğal çevreden, daha önce örneği görülmemiş bir şekilde kopardığını ileri sürmektedir.³⁹ Ona göre, yapay çevre, ekolojinin olağanüstü gerçeklerine karşı insanların gözlerini kör etmekle kalmamış; aynı zamanda insanoglunu, tüketilen ya da kirletilen herşey için yapay ikame mallarının varolduğu gibi bir yanılgıya düşürmüştür.⁴⁰

Dünyayı Kurtarmak İçin İşinizde Yapabileceğiniz 50 Basit Eylem'in yazarlarından Joel Makeower, üretim ve hizmet sektörlerinin, çevresel iyileşmelere yapabilecekleri katkılarla ilgili olarak şu ifadeyi kullanmaktadır⁴¹: İş hayatının içerisinde olmak, çevreyi kirletici üretim sektörünün içinde olunmazsa dahi, kirletici etkiye sahip bir faaliyetin içerisinde olmak demektir. Her firma, enerji ve kaynak tüketmek ve atık üretmek gibi iki temel eylemi gerçekleştirir. Firmaların yeşillenmesini ise atıkların azaltılması ve kaynak kullanımında verimliliğin maksimize edilmesi şeklinde iki temel amaca indirgemek mümkündür.

Bookchin'e göre, ekolojik tabana dayalı bir teknoloji (ekoteknoloji) ahlaki boyutu olan bir teknolojidir. Bu teknoloji, devasa olma, atık üretmek ve bütünüyle kazanç sağlamak amacıyla tasarlanmış kapitalist teknoloji biçimlerinin çevre üzerinde yaptıkları kitlesel yıkım ile uzlaşmayan bir teknolojidir.⁴²

Sosyal yatırımcıları, çevreci grupları ve kamusal grupları içeren ve 7 Eylül 1989 yılında kurulan Çevreye Duyarlı Ekonomiler Birliği (The Coalition for Environmentally Responsible Economies-CERES-), ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak CERES Prensipleri ana başlığı altında on ilke belirlemiştir.⁴³

- Biyosfer (canlı çevresi)'in korunması,
- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı,
- Atıkların azaltılması ve tasviyesi,
- Enerji kazanımı,
- Riskin azaltılması,

38 Capra, s.245

39 Theodor Roszak, *Where the Wasteland Ends*, Doubleday and Company, Inc., New York, 1972, s.8

40 Roszak, s.13

41 Prokop, s.22

42 Bookchin, s.108

43 Prokop, ss.59-62

- Güvenli ürün ve hizmet sunumu,
- Çevresel iyileştirmeler,
- Halkın bilgilendirilmesi,
- Yönetimin yükümlü kılınması,
- Denetleme ve rapor etme.

B. Yönetim Politikaları ve Siyaset

Bir örgüt ya da bürokrasi ne kadar büyük olursa o kadar katı ve esneklikten uzak olur. Yaratıcı ve çeşitlilik taşıyan düşünce alanı o kadar azalır. Aynı şekilde büyüklük arttıkça standartlaşmış, kişisizleşmiş işleme yöntemleri insanların yabancılaşma duygusunu daha da artırır.⁴⁴ Arne Naes'e göre yeşil bir toplum yerleşmiş olmalı ve taban demokrasisine dayalı bir yapı içerisinde yönetilmelidir. Böyle bir toplum, sosyal sorumluluğa "evet", şiddete "hayır" diyebilen bir toplumdur.⁴⁵

Yerel ve bölgesel çevre politikalarının en önemli sonuçlarından biri artan katılım düzeyidir. Siyasal eylem birimleri daha fazla yerleştiğinde ve hareketlilik süreci, kişisel etki alanlarını ekonomi-politik birimlere bağlamaya devam ettikçe, siyasal katılım ve yerel denetim alanında sıçramalı bir artış gözlenecektir.⁴⁶ Katılımcı, ekonomik büyüme modellerine karşı çıkan ve toplumdaki yaşam kalitesi farklılıklarını düzeltmeye çalışan çevresel politikalar, gelişen ve ilerleyen toplumların yükselen özellikleriyle paralellik göstermektedirler.⁴⁷ Çevre uygulamaları üzerinde yoğunlaşmış bir politika, çevreyi etkileyen kararlarla ilgili bütün temel unsurları dikkate almak durumundadır.⁴⁸

Çevreci politikaların gelişmesini, başka iki gelişme alanıyla birlikte düşünmek gerekmektedir: Öncelikle, halk, geniş kapsamlı çevreyi, kamusal faaliyetlerin yasal ve gerekli bir alanı olarak görebilmelidir. İkinci olarak, çevreyle ilgili kamusal büroların görevleri arasında daha etkili bağ kurmak ve onları bütünleştirmek için gerekli araçlar keşfedilmelidir.⁴⁹

Çevreciler için nispi temsil sistemi, hem yerel düzeyde ve hem de ulusal düzeyde geçerli olmalıdır. Onlara göre, desantralizasyon çabaları istenilen seviyeye getirilememiştir. Hem sağcı ve hem de solcu politikacılar, iktidarı ele geçirdikleri zaman, merkezi hükümet politikalarının çekim alanı içerisine girmekte ve yerel demokratik güçleri alacağı etmektedir.⁵⁰

Çevreciler politik partilerin doğasına karşı şiddetli eleştirilerde bulunmuşlardır. Sağda ya da solda bütün siyasi partiler, devlet modeline göre

44 Porritt, s.92

45 Tamkoç, s.10

46 Mliner and Teure, s.181

47 Mliner and Teure, s.183

48 Caldwell, s.21

49 Caldwell, s.23

50 Porritt, s.94

yapılanmaktadır. Onlara göre merkezîyetçi ve ideolojiden yoksun politik partiler halkın isteklerinin ifade edilmesinden çok, kendilerini yeniden üretmekle ilgilenmektedirler. Sosyalist Parti dahi (Fransa'da), merkezi ve hiyerarşik savaş makinasına benzer yapısıyla, herşeyden önce heyecan uyandırıcı, profesyonel ve politikacı çatışmalarına göre şekillenmektedirler.⁵¹ Bu katı eleştiriye rağmen, bir kısım çevreci grup, politik sistemin içerisine girerek orada mücadele verilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵²

Ivan Illich tüketim kalıpları ile halkın yönetimi ve yönetimde etkinliği arasında farklı bir yaklaşım ileri sürmektedir. Ona göre, bir toplum yüksek enerji tüketimini hedeflerse, o toplumun toplumsal ilişkilerine teknokratlar hükmeder. Oysa, katılımcı demokrasi düşük enerjili teknolojileri gerektirir. Hiçbir toplumun aynı anda hem kendi başına hareket edebilen ama hem de giderek bir sürü enerji köleleri haline dönüşen bir nüfusu olmaz.⁵³ Illich enerji tüketim düzeyi ile toplumsal düzen arasındaki ilişkiyle ilgili olarak şu tesbitte bulunmaktadır:

Kişi başına orta bir enerji düzeyinin ötesinde bir toplumun siyasal sistemi ve kültürel çevresinin çökeceğine inanıyorum. Kişi başına kritik enerji seviyesi aşıldığında, bürokrasinin soyut hedefleri uğruna bir eğitim, artık kişinin hukuki teminatlarına ve somut teşebbüs hevesine galip gelecektir. İşte bu seviye toplumsal düzenin sınırınıdır.⁵⁴

Çevre politikalarının birtakım ortak özelliklerini aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür⁵⁵:

1) Politikalar, farklı kurumların birbiriyle ilgili bir dizi kararlarını içermektedir. Yerel ve merkezi yönetimlerle özel kuruluşlar, karar alma sürecinde işbirliği içerisinde olmalıdır.

2) Politika yapımı kesintisiz bir süreçtir. Dolayısıyla, çevre politikaları, akışkan ve geçişli bir özelliğe sahiptir; devamlılık arz etmektedir.

3) Politika yapımcılarının takdir alanları, anayasa, kanunlar, kurumsal te-amüller ve eğilimler, sorun çözümede "oyunun kuralları" ile ilgili ortak anlayışlar, geleneksel kültür yapısı gibi birtakım unsurlar tarafınca sınırlandırılmakta ve şekillendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, politika yapım süreci, içerisinde yaşanan toplumun gerçeklerinden ve değerlerinden bağımsız değildir.

Çevreyle ilgili bir konunun bir politikaya dönüşme sürecinde aşağıda belirtilen aşamaların rol oynadığı ileri sürülmektedir⁵⁶:

51 Simonnet, s.109

52 Simon net, s.111

53 Ivan Illich, Enerji ve Eşitlik, Çev. , Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, ss.12-13

54 Illich, s.14

55 Walter A.Rosenbaum, Environmental Politics and Policy, Congressional Quarterly Inc., Washington, 1985, ss.30-31

56 Rosenbaum, ss.31-32

1) Kamu oyu oluşturma: Hükümet, konuyu önemli ve acil olarak görüp kendisinin resmi gündemine almalıdır. Konunun gündemde yer alması, kurumların, bireylerin ve kamu otoritesinin sorumluluk hissetmesi demektir.

2) Formülleştirme ve yasallaştırma: Politikanın formülleştirilmesi, hedeflerin belirlenmesini, sözkonusu hedeflere ulaşmak için plan ve önerilerin yapılmasını ve planların gerçekleştirilmesi amacıyla araçların tesbit edilmesini ifade etmektedir. Politikalar, formülleştirildikten sonra, oylama, halka duyurma ve yargı kararları gibi anayasa, yasalar ve yönetmelikler aracılığıyla yasallaştırılır.

3) Uygulama süreci: Belirlenen politikalar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulama programlarını içermektedir. Uygulama aşamasındaki en önemli aracı, varlığı ve türü bütün kamu politikalarını etkileyen bürokratik yapılanma oluşturmaktadır.

4) Değerlendirme ve yeniden formülleştirme: Hükümet politikalarının toplumsal etkilerini, bu etkilerin sonuçlarıyla ilgili yargıları ve varılan sonuçların hükümete ve halka duyurulmasını içeren bütün işlemler “politika değerlendirme” aşamasını temsil etmektedir. Bütün bu süreçlerden sonra, politikaların yeniden formülleştirilmesi yer almaktadır. Hükümetlerin temel kurumları, politikaların yeniden formülleştirilmesi üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

5) Politika sonuçlandırma aşaması: Özel yönetim fonksiyonları, programları, politikaları ya da örgütlenmelerinin tasarlanmış sonuçları ya da başarıları, politika sonuçlandırma sürecine karşılık gelmektedir.

C. Silahlanma ve Enerji Yarışı

Devletlerin silahlanma çabaları, bütün çevrecilerin karşı çıktıkları bir eylem ve düşünce alanını oluşturmaktadır. Bugün, birkaç saat içerisinde bütün dünyayı tahrip etmeye yetecek onbinlerce nükleer silah stokunun bulunduğu ve silahlanma yarışının hızı kesilmeden sürdüğü iddia edilmektedir. İnsanlığın yaklaşık yüzde otuzu sağlıklı içme suyundan yoksun iken bilim adamlarının ve mühendislerin yarısının silah yapımı teknolojisiyle uğraşması eleştirilmektedir. 25 yıl önce dünya liderlerinin “*atomu barış amacıyla*” kullanmaya ve geleceğin güvenli, temiz ve ucuz enerji kaynağı olarak nükleer enerjiden faydalanmaya karar verdikleri ve ancak bugün, nükleer enerjinin ne emin, ne temiz, ne de ucuz olduğunun açık bir şekilde ortaya çıktığı die getirilmektedir.⁵⁷

Çevrecilere göre, mevcut enerji bunalımının en derin kökleri, toplumların özelliği haline gelen savurgan üretim ve tüketim kalıplarında aranmalıdır. Enerji sorununun çözülmesi için, sorunları ancak daha fazla berbat hale getirecek olan fazla enerjiye değil, toplumların değerleri, tutumları ve hayat tarzlarında derin değişikliklere ihtiyaç olduğu varsayılmaktadır. Eko-

lojik dengeyi yeniden kurmak için, enerji kaynaklarını yenilenemeyen olanlardan yenilenebilir olana ve katı teknolojileri de yumuşak teknolojilere dönüştürmek gerekmektedir.⁵⁸

Çok miktarda enerji kaçınılmaz olarak fiziki çevrenin mahvolmasına yol açarken, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin bozulmasına da sebep olmaktadır.⁵⁹

D. Toplumsal Kültürle İlgili Görüşler

Kimi çevreciler, materyalist solcu yaklaşımı, yeşiller için yok edici bir unsur olarak görmektedirler. Onlara göre, ne zaman ütopyacı ve maneviyatçı insanlar bir öneri getirirse, Marksist kökenli yeşiller onu bir asit etkisiyle nötralize etmektedirler. Kızıldan yeşile doğru hareket kaçınılmazdır. Çünkü, sosyalizmin teori ve pratiği hem kendini idame ettiremez, hem de gerçeğe aykırıdır.⁶⁰ Buna karşılık, çevrenin birçok insanın, hatta insanların tamamının ilgi alanını oluşturması gerektiği iddia edilmektedir. Ne kadar fazla sayıda insan, çevre konusunda bilinçlenirse, çevresel iyileşmeler de o derecede hızlı gerçekleşir. Bu durum, “Yüzüncü Maymun” fenomeni olarak bilinmektedir.⁶¹ Yani, bilinçlenme düzeyi belli bir sayıyı aştıktan sonra geometrik bir artış göstermektedir. Sözkonusu düzeyden sonra kitlesel bilinçlenmeler gerçekleşmektedir.

“Toplusal Ekoloji”nin kurucularından olan Murray Bookchin, ekolojiyi, toplumsal bir dönüşüm süreci olarak ele almaktadır. Toplumsal ekoloji, toplumun ve insanlığın doğal özünü uyandırmak, genişletmek ve ona etik bir muhteva kazandırmanın sorumluluğunu üstlenmektedir.⁶²

Bookchin, doğal dengenin yeniden kurulabilmesi için, insanın kibirinden vazgeçerek doğal denge içerisindeki gerçek yerini alması gerektiğini iddia etmektedir:

“Ya insanlı dinsel, daha güncel bir deyişle ‘ekolojik’ bir alçak gönüllülikle ‘doğal yasa’ diktasına teslim olmalı ve mağrurca çiğnediği aşağı karıncaların yanbaşındaki sefil yerini almalı veya doğal zorunluluk yükümlülüğünden tüm insanlığı nihai olarak ‘özgür kılacak’ ortak bir tasarı içerisinden teknolojik ve ussal kurnazlığıyla doğayı ‘fethetmelidir’-insanın insana boyun eğmesini de gerektirebilen bir girişim.”⁶³

Theodor Rozsak, çevrenin tahribi ve kültürel yenilenmenin gereği ile ilgili olarak *Person/Planet* adlı eserinde şu ifadeye yer vermektedir:⁶⁴ “Dünyanın çevresel acıları, insan özelliğinin kökten bir dönüşümüyle in-

58 Capra, ss.455-456

59 Illich, s.11

60 Porritt, s.212

61 Prokop, s.X

62 Bookchin, ss.106-107

63 Bookchin, s.89

64 Porritt, s.208

sanoğlunun hayatına girmiştir. Oysa insanların ihtiyaçları ile dünyanın ihtiyaçları birleşerek toplumların merkezi kurumları karşısında altüst edici bir etki yapmışlardır. Bu yıkıcı güç, kültürel yenilenme vaadini de içinde barındırmaktadır.”

Çevreci hareketin radikal kanadı, çevreyle insanlar arasında yıkılması gereken bir yanlış algılama perdesinin olduğunu ifade ederler ve bunu Ekolojik Duvar (Eco-Wall) olarak tanımlarlar. Onlara göre, Ekolojik Duvar, yıkılan Berlin Duvarı'nın bir başka versiyonunu temsil etmektedir. Bu duvarın mimarları komünistler ve Doğulular değil, kapitalistler ve Batılılardır. Onların halihazırdaki çevre koruma kanunlarının dahi, doğayı dikkate almadığını iddia ederler.⁶⁵

Derin Ekoloji” yaklaşımının kurucusu Arne Naes yeşil bir toplumun taşınması gereken özellikleri şu şekilde sıralamaktadır⁶⁶: İnsanlar gönüllü olarak sade bir yaşam biçimini talep ederler. Karşılıklı yardımlaşma ve şiddete karşı çıkış vardır. Göç olayına fazla rastlanmaz. Çünkü insanlar buldukları yerde ihtiyaçlarını karşılama imkanına sahiptirler. Çalışma yerleri ile yerleşim yerleri arasındaki mesafe uzak değildir. Ulaşımında kamusal araçlar hakimdir. Yeşil bir toplumda toplumsal hiyerarşi de ortadan kalkmıştır.

Arnold Toynbee ile Daiseku Ikeado arasında geçen diyalogda Toynbee, çevre sorunları ile ilgili olarak şu tesbitte bulunuyor : “İnsanın çevresi üzerindeki gücünün -şayet bu güç, hırsına hizmet etmeye devam ederse- kendi kendini yok etmeye götüreceği seviyeye şimdiden eriştiği tartışılmaz görünmektedir. İnsanlar, “Benden sonra tufan” görüşünü savunan hırsların müptelası oldular. Eğer hırslarını dizginlemezlerse, kendi çocuklarını yokluğa muhkum edeceklerini bilmelidirler.”⁶⁷ Çevreci hareketin önde gelen liderlerinden Barry Commoner uyumlu bir yaşamın gerekliliğiyle ilgili şu görüşü ileri sürmektedir: “Dünyada varlığını sürdürmek isteyen herhangi bir canlı, ekosferle uyum içerisinde olmadığı takdirde yok olacaktır. Yaşam ile çevresi arasındaki ilişkilerin vardığı son aşamanın bir yansıması olan çevre kirizi, yok etmeye başlamıştır. Bir canlı varlıkla diğeri arasında ve canlılarla çevreleri arasındaki bağlantılar çözülmeye başladıkça, bütünü sürdürülmesini sağlayan dinamik etkileşimler sendelemeye başlamakta ve kimi yerlerde ortadan kalkmaktadır.”⁶⁸

Devrimci bir süreç olarak nitelenen bu dönüşümün temel itici güçlerinden birinin din olduğu iddia edilmektedir. Ekolojistler dini, insanla, hayatın kaynağı arasındaki bağın yeniden kurulmasında önemli bir dönüşüm unsuru olarak görmektedirler.⁶⁹ Onlara göre, bu bağın yeniden tesisi

65 Scarce, s.8

66 Tamkoç, s.10

67 Porritt, s.200

68 Barry Commoner, The Closing Circle, Alfred A. Knopf, Inc., New York, 1980, s.11

69 Porritt, s.200

doğru olmaya bağlıdır. Doğru olmak ise doğru yaşamak anlamına gelmektedir.⁷⁰

Ekoloji, bütün dünyanın, insanın bedeninin bir parçası olduğunu ve insanın kendisine saygı gösterdiği gibi, ona da saygı göstermesi gerektiğini öğretmektedir. James Lovelock'ın dünyanın temel yaşamını destekleyen sistemin sürdürülmesi ile ilgili olarak yaptığı gözlemler, onu "dünyanın yaşayan organizmalar tarafından kendilerine uygun bir biçimde yapılmış ve idare edilen tek bir sisteme sahip olduğu"na inandırmıştır.⁷¹ Lovelock, böylece dünyadaki herşeyin aynı maddeden yapıldığı sonucuna varmakta ve hipotezini, Yunan Toprak Tanrıçasının adıyla, yani "Gaia" hipotezi olarak adlandırmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Çevre sorunları, ondokuzuncu yüzyılla başlayıp yirminci yüzyılda yaygınlık kazanmış olmakla birlikte, muhtemel olarak yirmibirinci yüzyıl toplumlarının çözmek zorunda kalacağı en önemli sorunsalı oluşturacaktır. Diğer bir ifadeyle modern dünyanın ürettiği sorunları, post-modern dünya çözmek zorunda kalacaktır. Bu süreçte çevreci hareketlerin ekonomi, teknoloji ve toplumsal değerlerle ilgili tutum ve davranışları önemli bir yer tutmaktadır. Aynı doğrultuda, siyasal çevreciliğin, toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesinde; başka bir ifadeyle çevreci duyarlılığın ve aksiyonun tabana yayılmasında; böylece, toplumların doğayla ve doğal varlıklarla olan bağlarının yeniden kurulmasında gözardı edilemeyecek bir etkiye sahip olacağı tahmin edilmektedir. İşte bu noktada, siyasal çevreciliğin zaafları bir tartışma konusu olarak, hem toplumsal ve hem de bilimsel gündemi işgal etmektedir.

Bu zaafların en belirgin olanını, siyasal çevreciliğin genellikle, içinde buldukları toplumun değerlerinden kopuk olması oluşturmaktadır. Hareket, içinde yaşadıkları toplumların temel değerleriyle barışmak zorundadır. Çevrecilik adına birtakım marjinal davranışlardan (radikal feminizm, önyargılı tepkicilik, yanlış toplumsal ilişkilerin desteklenmesi gibi) kendini soyutlayabilmelidir. Biraz daha açmak gerekirse, hareketin her bir uzantısı, içinde yaşadığı toplumun kültürel ve sosyal birikim ve zenginliklerine saygı duymayı ve onlarla bütünleşmeyi öğrenmelidir. Yanlışlıklara elbette karşı çıkılacak; ancak bu karşı çıkış toplumu dışlayarak gerçekleştirilmemelidir.

Bireysel tutum ve davranışların olumsuz yanlarının aritmetik bir toplamı olan çevre sorunlarının çözümü, yine ancak tek tek bireysel davranış kalıplarının değiştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bunun gerçekleştirilmesi için, çevreci hareketlerin daha tutarlı ilke ve amaçlar geliştirmeleri ve bunları toplumun tabanına yaymaları başarıya ulaştırıcı bir yöntem olabilir.

70 Roszak, s.401

71 Porritt, s.198

Çevreci hareketlerin (özellikle radikal kanadın) diğer bir çelişkisi ise teknolojiyle ilgili bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, teknolojiyi toptan inkar etmek ya da ona karşı çıkmak, birtakım ütopyik ve nostaljik duyumsamalardan öteye geçememektedir. Oysa, teknolojinin doğasını sorgulayarak ve yanlışla doğruyu ya da iyiyi kötüyü ayırt etmek şeklinde ortaya konulacak tutarlı bir eleştiri, belki de daha verimli sonuçlara yol açabilecektir. Çevreci hareketlerin bu noktadaki hedefi, teknoloji ve ekonomiye sürdürülebilir bir yön kazandırmak için uğraş vermek olmalıdır.

Siyasal çevreciliğin dördüncü bir zaafı da siyasi arenada ortaya çıkmaktadır. Çevrecilik, yalnızca kendisi için, dolayısıyla yalnızca doğal dengenin kurulması için mücadele veren bir ideoloji olmalıdır. Dolayısıyla toplumun her katmanında ve kesiminde kendine yer bulabilen bir hareket olmalıdır. Buna karşılık şimdiye kadar izlenen pratikler, çevreci hareketlerin, genellikle sol söylemlerle ve sol ideolojilerin gölgesinde meydanlara çıktığını göstermektedir. Siyasal çevrecilik, bozulan doğal ve toplumsal dengelerin yeniden kurulması paralelinde toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeye çalışan bir okul işlevi yüklenmelidir.

Özetle, siyasal çevreci hareketin (genelde bütün çevreci hareketlerin) gelişmesi ve başarıya ulaşması ağırlıklı olarak, bünyesinde taşıdığı irrasyonel ve yapıcı olmayan unsurlardan kurtulmasıyla; içinde yaşadıkları toplumların değerlerine sahip çıkması ve onlarla bütünleşmesiyle; ve teknolojiye karşı çıkışını tutarlı bir zemin üzerine oturtmasıyla mümkün olabilecektir. Bütün hareketlerin temel amacı, doğa-toplum dengesini yeniden kurarak sürdürülebilir bir topluma ulaşmak olmalıdır.